

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „Доктор”,
Област 2. Хуманитарни науки, Професионално направление 2.2. История и археология

**Тема: „Особености и развитие в процеса на регионална интеграция в Латинска
Америка и Карибския басейн (от 50-те до 90-те години на XX век)“**

Докторант: Александър Иванов Катранджиев

Научен ръководител: доц. д-р Елеонора Пенчева

Изготвил: проф. д.н. Лазар Копринаров, ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград

1. Обща информация

Настоящата рецензия е изготвена въз основа на заповед № 883/03.04.2017 г. на Ректора на Югозападен университет „Неофит Рилски“ и решение на научното жури.

Декларирам, че не съм свързано лице по смисъла на § 1, т.5 от Допълнителните разпоредби на ЗРАСРБ с кандидата, участващ в конкурса, както и че нямам частен интерес, който би могъл да влияе върху безпристрастното и обективно изпълнение на работата ми като член на журито по този конкурс.

За защитата са представени следните материали:

- ✓ **Дисертационен труд** в обем от 317 страници. Той е обсъден на заседание на катедра „История“ в Правно-историческия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски (Протокол № 1/18. 03. 2017 г.) и е насочен за защита. Дисертацията е представена във вид и обем, съответстващи на изискванията към подобни научни текстове. 250 страници от нея представляват основен текст, останалите са приложения (таблици, карти, международни договори, касаещи темата на дисертацията) и библиография. Библиографията е от 166 източника (теоретични статии и монографии, архивни документи и международни договори). Текстът има следната структура: увод /с.4-25/; първа глава /с. 26-92/, втора глава /с.93-183/, трета глава /с.184-238/, заключение /с.239-250/, извори и библиография /251-265/ и приложения /266-316/.
- ✓ **Автореферат** в обем от 42 страници. Удостоверявам, че той следва структурата на дисертацията и напълно възпроизвежда нейното съдържание, основните тези и направените изводи.

Авторът формулира в автореферата (вж. с. 11) следните приноси на дисертационното си изследване:

- Осъществено е първото в българската научна литература цялостно изследване на регионалното икономическо интегриране в Латинска Америка и Карибския басейн през втората половина на XX век;

- С помощта на системен анализ са типологизирани различните регионални организации в Латинска Америка и Карибския басейн, като диференцирането им е посредством тяхната структура, стратегия и дейност;
- Привлечен е нов извор на материал и са систематизирани множество документи, като по този начин е гарантирана обективност при представяне на разволя и резултатите от интеграционните процес.

Приемам формулирани от дисертанта научни приноси за основателни и коректно оценени.

✓ **Публикации**, отразяващи основни моменти от съдържанието и идеите на дисертационния труд:

- Статия „Политическата трансформация на Еквадор в началото на XXI век“ – в електронно списание *NotaBene*, 2014/ 29 (<http://notabene-bg.org/read.php?id=340>).
- Статия „Карибската общност като част от процеса на регионализация в Латинска Америка в края на XX и началото на XXI век“ – в: сб. от научна конференция, състояла се на 08.05.2015 г. в ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград.
- Статия „Desarrollo de la regionalización en América Latina como parte de la globalización de la segunda mitad del siglo XX hasta nuestros días. – en: ESTUDIOS Y HOMENAJES HISPANOAMERICANOS – IV, 2015.
- Статия „Брекзит като предизвикателство пред Европейския съюз и опитът на Латинска Америка“. – Сборник под печат от научна конференция, състояла се на 16.12.2016 г. в СУ „Св. Климент Охридски“, София.

✓ **Участия в научни форуми** с доклади, имащи пряко отношение към темата на дисертацията:

- Доклад на тема „Политическата трансформация на Еквадор в началото на XXI век“, Конференция „Философска и политическа култура“ (2014, ЮЗУ „Неофит Рилски“ Благоевград);
- Доклад на тема „Карибската Общност като част от процеса на регионализация в Латинска Америка в края на XX и началото на XXI век“ – международна конференция на тема „Латинска Америка в глобалния свят. Уроците за България“, ЮЗУ „Неофит Рилски“ (2015) .
- Доклад на тема „Desarrollo de la regionalización en América Latina como parte de la globalización de la segunda mitad del siglo XX hasta nuestros días“ – II Congreso Internacional sobre Ibero-América”, Атина, Гърция (2015);

- Доклад на тема „Брекзит като предизвикателство пред Европейския съюз и опитът на Латинска Америка” – научна конференция на тема „Източна Европа и Латинска Америка: Минало и съвременност”, СУ „Св. Климент Охридски”, София, 2016.

Публикациите и докладите, изнесени на различни научни форуми, дават основание да бъде направено заключението, че съдържанието на дисертацията е получило необходимата публичност.

2. Актуалност на темата на дисертационния труд

Темата на дисертационния труд е с бързо повишаваща се актуалност. Съществуват редица основания за високата политическа и изследователска актуалност на тази тема. Едни от тях са с глобален характер, а други пряко касаят Латинска Америка:

- ✓ Колкото повече се разширява и задълбочава глобализацията, толкова повече нараства потребността от регионализация. Регионализацията създава, от една страна, защитен „вал“ срещу част от негативните ефекти на глобализацията, а от друга страна гарантира по-добри колективни възможности за отделните държави да се включат в световната икономика и политика;
- ✓ В оформящия се мултиполярен свят се създават конкуриращи се форми на регионална интеграция. В новата международна среда възникват възможности за референции към разнолики визии за благоприятно обществено бъдеще и за групирането около тях на държавите в различни региони на света. В продължение на десетилетия Европа беше „интелектуалната лаборатория“ (Breslin) за изследване на регионализма и регионалната интеграция. В днешните условия това вече не е така. Затова нараства необходимостта от изследване и сравняване на проявите, резултатите и последиците от регионализацията в Източна Азия и Пасифика, в Европа, в Латинска Америка и т.н.
- ✓ Регионализационният активизъм в Латинска Америка през ХХ в. е почти толкова стар, колкото в Европа. Но той на практика отсъства от дневния ред на латиноамериканистиката в България.

Превръщайки тези процеси в предмет на дисертационния си труд, Александър Катраджиев отговаря според възможностите си на една актуална

изследователска необходимост. Независимо от нивото на резултатите си, рецензираният дисертационен труд е в общия поток на засиления интерес към процесите на регионализация в мултиполярния свят.

3. Съдържание и теоретични достойнства на дисертационния труд:

3.1. Дисертацията се фокусира върху тема, която е трудна най-малкото в три отношения:

- Първата трудност идва от това, че темата не може да бъде изследвана иначе, освен с инструментариума на интердисциплинарния подход. Фокусът върху интеграционните процеси предполага да бъдат въввлечени в анализа познания от поне четири научни области, защото става дума за история, за икономика, за политики и за международни отношения. В този смисъл темата е тежка, защото предявява твърде разностранни изисквания към подготовката на автора. Това не винаги е по силите на дисертанта, но представеният за защита текст демонстрира, че авторът му е бил наясно с необходимостта от интердисциплинарен подход и че е проявил много усилия за неговото прилагане.
- Втората трудност произтича от факта, че интеграционните усилия на Латинска Америка може да не са особено успешни, но са суперпродуктивни. Няма друга част на света, където да са произведени толкова опити за интеграция, колкото са налице в Латинска Америка. Никъде регионализацията не е била така динамична, колкото в тази част на света. Затова регионът със сигурност е с най-сложната и претоварена интеграционна архитектура. В дисертацията основателно е цитиран президентът на Чили Себастиан Пинера (2010-2014), който заявява по този повод: „Имаме повече интеграционни организации от държавите на континента.“ Макар авторът на дисертационния труд да е ограничил хронологично обхвата на изследването си до периода на първите две вълни на латиноамериканската регионализация, на него му се е наложило да проучва 12 различни интеграционни блока. А това само по себе си е мъчителна изследователска цел.
- Третата трудност касае слабата достъпност в България на необходимата академична литература по изследваната тема. Навярно това е накарало авторът на дисертацията да се задоволи преди всичко с вторични литературни източници, достъпни посредством интернет. В дисертацията има недостиг от *реално* ползване на изследванията на авторитетни изследователи по проучваната тема като A. Dabène, S. Breslin, A. Serbin, Ph. De Lombaerde, J. Sanahuja, C. Malamud, D. Nolte, J. Briceño-

Ruiz, A. Bianculli и др. Но използваните литературни източници все пак показват, че дисертантът притежава познания за състоянието на изследваната тема и разполага с научна осведоменост по разработвания проблем.

3.2. Структурата на изложението е изградена върху историко-хронологична основа. В първата глава се проследяват и анализират процесите на регионализация от началото на 50-те до 70-те години на XX век. Тема на втората глава са съответните процеси, осъществени през 80-те и 90-те години. Третата глава обаче нарушава този историко-хронологичен принцип на изложението. В нея се разглеждат теоретичните подходи към регионалната интеграция в Латинска Америка и Карибския басейн. В тази част се определят редица понятия, с които обаче се работи още в първата глава на дисертацията.

Начинът на изложение има още една особеност: интеграционният процес се разглежда в дисертацията на фона на събитията в отделни латиноамерикански и карибски държави. В този смисъл е налице една мозайка от различно фокусиране върху региона. Преходите от *понятия към събития*, т.е. от теоретичен анализ на интеграционните процеси към очертаване на политическите събития в отделна страна, не винаги са естествени, разбираеми, логични. Без да удовлетворява напълно, все пак този подход заслужава позитивна оценка.

3.3. В увода на дисертацията авторът определя ясно и коректно предмета и обекта на изследването, а също така актуалността и степента на разработеност на темата. Той посочва целта и задачите, които си е поставил, както и използваните подходи за тяхното постигане. Дисертантът определя *предмета* на изследването по следния начин – това е „процесът на регионална интеграция, развил се на територията на Латинска Америка през втората половина на XX век“. Според автора *обект* на изследването са „регионалните организации в Латинска Америка, стоящи в основата на регионалния интеграционен процес в Западното полукълбо“.

Дисертантът е стеснил изследването си в хронологичната перспектива между 50-те и 90-те години на миналия век. Поради тази причина е извън обсега на интереса му третата, последна (засега) „вълна“ на латиноамериканската регионализация – „пост-хегемонната“, „пост-либералната“ регионализация, както и т.н. „мега-регионализация“ (Транстихоокеанското партньорство и Трансатлантическото търговско и инвестиционно партньорство). Извън хронологичната рамка на дисертацията е оставена също така пред-историята на латиноамериканската регионализация. Изследването на тази предистория би било полезно за дисертацията в две отношения. Първо, защото

регионализацията не се осъществява във вакуум – тя не е географска, а е преди всичко социално-политическа конструкция, която става възможна, ако са налице определени исторически и културни традиции, тенденции и норми. Второ, защото още в епохата на войните за независимост в началото на XIX в. се оформят две от визиите (ако приложим Ф. Бродел към случая – две своеобразни „дълги вълни“ в разволя на регионализацията), които си противоборстват чак до началото на XXI в.: визията за политическо единство на региона като фактор за постигане на независимост от САЩ и визията на САЩ за континентален регионализъм, прокламирана и преследвана в серията от Пан-американски конференции в периода 1889-1930 г. , в резултат на които в края на краищата се ражда Организацията на американските държави.

3.4. В първата глава се анализира началото на процеса на регионалната интеграция във времевата рамка от 50-те до 60-те години на миналия век. Последователно са представени такива регионално-интеграционни формации като Организацията на Американските Държави, Организацията на Централно-Американските държави, Западно-индийската федерация, Карибската асоциация за свободна търговия, Латиноамериканската федерация за свободна търговия и Андската група. Дисертантът разглежда вътрешните и външните фактори, довели до възникването на тези разнообразни форми на интеграция, проследява тяхната еволюция, сочи и някои от основните резултати на тези начални форми на регионална и субрегионална интеграция. Вниманието е насочено към ролята на Икономическата комисия за Латинска Америка и Карибите на ООН и в частност към теорията на Раул Пребиш за зависимото развитие и преди всичко към нейното практическо изпълнение в т.н. „затворен“, интрогенен регионализъм, т.е. в създаването на такива регионални интеграционни блокове, които използват протекционистки политики, смятайки че по такъв начин ще се предпазят от силната външна конкуренция и със собствени сили, „отвътре“, ще съумеят да догонят развитите съседи. След като прави преглед на различните прояви на регионализация през този период, дисертантът извежда следната рекапитулация: „Първите регионални икономически организации водят до регионална търговия, но не и до регионална интеграция. Те се характеризират със своите слаби резултати. Ползата от тях е, че регионализацията като процес започва да придобива собствен исторически опит“.

3.5. Втората глава на дисертацията е съсредоточена върху възникването на т.н. „отворен регионализъм“. Авторът разглежда смяната на парадигмата на регионализацията (от стария, затворен регионализъм към новия, отворен, неолиберален

регионализъм) в контекста на идеологическата конфронтация „Изток-Запад“, а по-късно във връзка с появата на мултиполярния свят. Той проследява влиянието на транснационалните корпорации и на Международния валутен фонд, както и ролята на военните диктатури, които през 70-те години присъстват в почти целия субконтинент. Дисертантът смята, че неолибералният модел на регионализация е произвел позитивни резултати, но на много висока социална цена и с предизвикването на голяма задлъжнялост. В тази глава на дисертацията са анализирани следните регионални формации: Карибската общност, Латиноамериканската асоциация за интеграция, Андската общност на нациите и Южноамериканския общ пазар (Меркосур). Авторът оценява Меркосур като „пример за икономическа стабилност и притегателен център за останалите латиноамерикански държави“.

3.6. В третата глава се определят понятията, върху които е построена дисертацията – регионализация и регионализъм, регионална интеграция и регионално сътрудничество. Позовавайки се на системния подход, дисертантът типологизира регионалните организации, функциониращи от средата на XX в. до 90-те години, според няколко критерия. Според единия от тях регионалните организации се разграничават като организации от *затворен* и от *отворен* тип. Според друг критерий дисертантът разделя регионалните организации на *такива, чието създаване е иницирано от правителството на САЩ и с нейното участие*, и на други, *чието създаване е с цел самостоятелно развитие без участието на САЩ*. Третата диференциация се прави от гледна точка на междудържавните отношения в съответните регионални организации. В този случай дисертантът разграничава регионални *блокове с доминиращ субект*, стремящ се да контролира дейността на организациите, и регионални блокове, създадени на основата на *равнопоставеност* и действащи върху демократичен принцип.

3.7. В заключението е резюмирано съдържанието на трите части на дисертацията. В самия финал на дисертацията авторът прави обобщаващ извод, че като цяло регионалните организации в Латинска Америка са с „незадоволителни резултати“, но са полезни заради „натрупания опит, както и заради консолидирането на съзнанието за общност“.

4. Критични бележки

Към дисертацията си струва да бъдат направени няколко забележки. Първата от тях касае особеностите на регионализацията в Латинска Америка. Когато се изследва

процесът на регионализация, естествено възниква въпросът *как* и *защо* регионализмът в Латинска Америка се променя на вълни и на относително кратки периоди. А. Катранджиев е по-убедителен, когато разсъждава върху първия аспект на този въпрос. Неговата сила е при очертаване профила на променящите се модели на интеграцията, а не при изясняване „драйверите“ на самата промяна. Европейската интеграция се осъществява като процес на разширяване, докато интеграцията в Латинска Америка е на вълни, с често сменяща се конфигурация, с изключително натрупване в едно и също време на многостранни и двустранни споразумения (феноменът „spaghetti bowl“), в припокриване на членството в различни интеграционни блокове. В заглавието на дисертацията е записано, че ще се изследват *особеностите* на регионалната интеграция в Латинска Америка. Това едва ли би било постижимо, ако се изследват *само* особеностите на отделните интеграционни формации в Латинска Америка, без да се правят сравнения с характера на регионализациите в други части на света и най-вече в Европа. Но сравнителният подход не е достатъчно застъпен в дисертацията.

Втората бележка е в пряка връзка с първата. Тя касае недостатъчното използване на институционалния подход при изясняване особеностите на регионалните интеграционни процеси в Латинска Америка. Дисертацията би спечелила много (особено при търсенето на обяснения за неуспехите и за вълнообразното възникване на интеграционните блокове), ако авторът беше проучил политическия и административния дизайн на наднационалните институции на анализиранияте интеграционни блокове, техните нормативни документи и ефективността от прилагането им. Защо поставяните цели при формирането на регионалните блокове най-често остават непостижими? Авторът обичайно търси причините в „големия северен съсед“ или в ролята на транснационалните корпорации. Но дали пък причините не са само там? Дали не трябва да ги се търсят и другаде? Например, в липсата или в неработещите наднационални институционални структури; в неразработените регулативни компетенции или в тяхното неспазване от държавите-членки; в лошо очертаните граници на правото на вето при вземането на колективни решения; в неспособността за компромиси при сблъсъка на различните национални интереси; в наличието на свръх-президенциализъм и в съперничеството на политическите лидерства в региона; в трудната раздяла с елементи на националния суверенитет и т.н. Едно детайлно запознаване с интеграционните споразумения и с начините за тяхното

прилагане би било много продуктивен път за намиране на някои от дълбоките причини за периодичните неуспехи на интеграционните процеси в Латинска Америка.

Третата бележка има отношение към поддържаната от автора теза за негативните последици на глобализацията. В голяма част от изложението дисертантът поддържа явно или латентно становището, че глобализацията се отразява пагубно върху регионализацията на територията на Латинска Америка и Карибския басейн. Тази теза е банално известна и много широко разпространена, но от това не става по-вярна. Не мога да приема, че глобализацията се осъществява при всички случаи и непременно в ущърб на развиващите се страни. Напротив, тъкмо в контекста и с инструментариума на глобализацията Латинска Америка съумя в значителна степен да се еманципира в началото на ХХ в. от САЩ и да издигне жизненото равнище на населението си. Заедно с това регионалната интеграция всъщност е част и то много важна част от процеса на глобализация. Не е случаен фактът, че в съвременните теории на международните отношения към понятието *multipolarity* все повече започва да се прибавя и понятието *regiopolarity*, давайки израз както на усилващия се процес на децентрализирана дистрибуция на властта в глобален план, така и на новата регионална констелация на света.

5. Заключение

Независимо от критичните ми бележки към рецензирания дисертационен труд, смятам, че той отговаря по обем и качество на изискванията за получаване на образователната и научна степен „доктор”. Представената за защита дисертация показва, че нейните автор разполага със задълбочени теоретични знания по изследваната тема, както и че той притежава способности за самостоятелни научни изследвания. Част от научните резултати на дисертационния труд са с приносен характер. Като имам предвид всичко това, приканвам членовете на Научното жури да присъдят на Александър Иванов Катранджиев образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 2.2. История и археология.

19/04/2017

Проф. д.н. Лазар Копринаров